

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ В ЕКОЛОГІЧНОМУ ПРАВІ

В даній статті досліджується питання впливу глобалізації на розвиток сучасного екологічного права. А також викладені засади розвитку концепції Екологічної Конституції Землі у сучасній юридичній науці та перспективи її майбутнього розвитку.

Ключові слова: глобалізація, екологічне право, Світова організація торгівлі, Європейський Союз, Екологічна Конституція Землі.

В обзоре в краткой форме исследуется актуальность вопроса глобализации для современной науки экологического права. Изложены основные сведения, касающиеся развития концепции Экологической Конституции Земли в современной юридической науке и в международной политике, а также перспективы ее будущего развития.

Ключевые слова: глобализация, экологическое право, Всемирная организация торговли, Европейский Союз, Экологическая конституция Земли.

In the short overview have been explained the actual issues of globalization concerning the modern science of environmental law. There are represented the main data reflecting development of concept of the World Environmental Constitution in modern legal science and in the international politics as well as the perspectives of its further development.

Key words: globalization, environmental law, World Trade Organization, European Union, World Environmental Constitution.

У сучасному світі актуальним є питання про процес глобалізації. Загальнопоширеним є таке визначення: «**Глобалізація** (англ. *globalization*) – перетворення певного явища на світове, планетарне, те, яке стосується усієї Землі, земної кулі. Глобалізація – це процес всесвітньої економічної, політичної і

культурної інтеграції та уніфікації. Основними наслідками цього процесу є розподіл праці, міграція в масштабах усієї планети капіталу, людських та виробничих ресурсів, стандартизація законодавства, економічних і технічних процесів, а також зближення культур різних країн. Це об'єктивний процес, який має системний характер, тобто охоплює всі сфери життя суспільства»¹. При цьому слід зазначити, що глобалізація не є новим явищем для екологічного права, на відміну від інших галузей права. Глобалізація є особливо активною в тих сферах суспільного життя, що торкаються інтересів як окремого індивідуума, так званого «громадянина планети», так і кількох держав одночасно. У правовій сфері глобалізація виявляється насамперед в активній участі держав у міжнародній діяльності.

Окремі аспекти глобалізації в екологічному праві досліджували А. П. Гетьман, І. І. Каракаш, О. С. Колбасов, В. В. Костицький, Н. Р. Малишева, В. Л. Мунтян, В. І. Олещенко, В. І. Семчик, Ю. Туниця, Ю. С. Шемшученко та інші. Досить активно дане питання обговорюється у пресі та на «круглих столах», симпозиумах практичного спрямування. Однак ґрунтовного дослідження даного питання у вітчизняній науці екологічного права не має. Звичайно, це впливає як на якість еколого-правових знань, так і на якість національного законодавства. Глибше пізнання змісту і тенденцій розвитку еколого-правових аспектів глобалізації сприятиме реалізації на практиці прогностичної функції права та визначенню раціональних шляхів розвитку національного законодавства.

В юридичній науці поряд з прибічниками глобалізації є її супротивники, які акцентують увагу на послабленні держав шляхом зміни обсягу їх суверенітету. Це відбувається здебільшого при входженні або приєднанні до впливових міжнародних організацій, як-от Світової організації торгівлі (далі – СОТ), Європейського Союзу (далі – ЄС) тощо. В результаті цього зменшується вплив держави, зокрема на національну економіку, і збільшується політичний вплив даних організацій та, зокрема, великих транснаціональних корпорацій. Звичайно, це впливає на рівень забезпечення екологічної безпеки у відповідній державі. Досить згадати дискусії про небезпеку для України іноземних елементів ГМО та відходів, що відбувалися перед вступом України до СОТ². Адаже з боку іноземних суб'єктів інтерес до нашої держави обумовлений, перш за все, розмаїттям і якістю природних ресурсів, а також територією для дешевої утилізації відходів або навіть їх захоронення. Отже, суверенітет держави, як і її суверенні права щодо природних ресурсів, є свого роду гарантією екологічно безпечного існування її населення.

Щодо СОТ слід зазначити, що одним з основних завдань її діяльності є усунення бар'єрів для міжнародної торгівлі, а глобальна економічна інтеграція, в свою чергу, по-різному впливає на культуру, суспільство та навколишнє середовище. Як зазначалося вище, глобалізація є сумнівною з екологічної точки зору. В той же час торгівля сприяє глобалізації стандартів безпеки харчових продуктів і промислових товарів, що впливає на формування екологічної культури в цілому. Таким чином, глобалізацію можна розглядати як здорову конкуренцію за споживчий ринок, яка позбавлена перешкод з боку бюрократії та сприяє виробленню і запровадженню еталона якісної, екологічно безпечної продукції.

Розглядаючи питання про вплив глобалізації на розвиток національних правових систем, на доповнення до вищевикладеного доречно буде навести думку Ю. Шемшученка: «Глобалізація суспільного життя в останні десятиріччя загострила питання про гармонізацію різних правових систем. Стало зрозуміло, що держави багато втрачають, якщо діють розрізнено, не дотримуючись загальних правил, вироблених у процесі розвитку цивілізації. Але гармонізація систем національного та європейського права не може здійснюватися механічно. По-перше, продовжує діяти принцип державного суверенітету кожної країни. По-друге, кожна країна має багато особливостей, які слід оберегати і не втрачати в ході інтеграційних процесів. По-третє, ще не вироблено універсальних організаційних механізмів гармонізації відповідних правових систем. Крім того, мають місце істотні недоліки в теоретичному розв'язанні відповідних проблем, що стримує їх практичне вирішення»³.

На дещо інший аспект глобалізації звертає увагу лауреат Нобелівської премії по економіці, професор Колумбійського університету (США) Джозеф Стігліц: «Гадаю, глобалізацію можна будувати таким чином, щоб розкрити її позитивний потенціал. Ми не можемо повернути колесо глобалізації назад – нам доведеться жити з нею. Питання в тому, як її побудувати, щоб в результаті якомога більше людей отримало максимум користі, щоб її плоди розподілялися рівномірніше. Необхідна насамперед докорінна ревізія системи управління... Окрім докорінної ревізії системи управління, важливою гарантією того, що міжнародні економічні інститути звертатимуть більше уваги на проблеми бідних, навколишнє середовище та всезагальні політичні та соціальні інтереси, є посилення відкритості і прозорості»⁴. Отже, проблема полягає не у змісті глобалізації, як зазначають деякі антиглобалісти, а, зокрема, у засобах та способах її реалізації.

У зв'язку з досліджуваням у цій статті питанням слід згадати слова М. Кельмана, що для розвитку юридичної науки характерні дві протилежні тенденції: «одна тенденція спрямована на інтеграцію політико-правових знань, їх об'єднання в загальній системі та розкриття їх взаємозв'язків, інша – на диференціацію політико-правових знань, їх подальше розгалуження, відокремлення одних галузей політико-правових знань від інших. Залежно від історичного етапу розвитку пріоритетною є одна з цих тенденцій, але при цьому вона не витісняє іншу»⁵. На мою думку, для сучасної еколого-правової науки в Україні характерні обидві ці тенденції, що пояснюється, насамперед, швидкими темпами розвитку екологічного законодавства незалежної України. Для прикладу можна згадати про тенденцію інтеграції інших галузей права (наприклад морського права тощо) з екологічним правом. Внаслідок цього для системи екологічного права характерні диференціація та виникнення в його складі нових правових інститутів, що, враховуючи сучасні масштаби такої диференціації, не було характерне для радянського періоду розвитку цієї галузі права. Таким чином, можна вважати, що диференціація еколого-правових знань у вітчизняній юридичній науці є складовим елементом інтеграції і, за слушною думкою М. Кельмана, це «не взаємовиключні, а взаємодоповнюючі тенденції»⁶. При цьому слід зазначити, що в цій сфері, на відміну від національ-

ного права, для міжнародного права характерний процес інтеграції, який домінує над диференціацією. В той же час великий масив міжнародно-правових документів щодо охорони навколишнього середовища призводить як до інтеграції правових знань у цій сфері та розкриття їх зв'язків зі знаннями інших наук, так і до необхідності систематизувати їх та кодифікувати. Необхідність систематизації законодавства про охорону навколишнього природного середовища на міжнародному рівні зумовлена також взаємопов'язаністю природних явищ і процесів у всьому світі. Так, ратифікувавши або приєднавшись до одного міжнародного акта про охорону, наприклад, певного природного об'єкта, не можна вирішити існуючі у світі екологічні проблеми в цілому. Це буде лише крапля в морі, екологічна чистота якої істотно не вплине на стан навколишнього природного середовища в цілому. Зокрема, Н. Малишева писала: «Поряд зі значенням цих декларацій, договорів, конвенцій та інших міжнародно-правових актів потрібно зазначити, що комплексний характер навколишнього середовища вимагає більш глибокої кодифікації міжнародного екологічного права. Назрів час прийняти фундаментальний для даної галузі акт дійсно універсального характеру, яким би регулювався увесь комплекс суспільних відносин, від чого залежить підтримання екологічної рівноваги в навколишньому середовищі. Це може бути Екологічна Конституція Землі, підписана і ратифікована державами світового співтовариства. В її основу слід покласти право людини і народів на безпечне навколишнє середовище та інші екологічні права. Нею також має бути передбачений механізм забезпечення цих прав, насамперед шляхом поліпшення якості навколишнього середовища на основі міжнародного співробітництва і в інтересах теперішнього та прийдешніх поколінь»⁷.

Розглядаючи дане питання, слід також згадати про проблеми, що можуть виникнути в процесі узгодження та реалізації Екологічної Конституції Землі (далі – ЕКЗ). Одну з проблем, що може вплинути на прийняття та реалізацію ЕКЗ, вбачають у різному рівні соціально-економічного та політичного розвитку окремих держав, в тому числі рівня розвитку їх інституційного середовища. Зміст іншої проблеми зумовлений тим, що вона стосується інтересів основних суб'єктів світової політики. Як приклад досить згадати історію з відмовою США ратифікувати Кіотський протокол до Рамочної конвенції ООН про зміну клімату (1997 р.).

Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що концепція ЕКЗ має практичне підґрунтя, і її положення цілком можуть бути реалізовані. Деякі вчені розглядають кодифікацію як зайву, нікому не потрібну працю, зайву витрату часу й зусиль розробників та інших учасників даного процесу, бюджетних коштів держави і міжнародних організацій. Це не так. Кодифікація допомагає оцінити й систематизувати прийняті та чинні правові норми і тим самим полегшити роботу всіх суб'єктів правозастосування: від окремої людини – до суб'єктів як приватного, так і публічного права. Зокрема, В. Мамотов слушно зазначив, що: *«Кодифікація створює можливість здійснення значеного вище синтезуючого підходу, який сполучає відновлення зі збереженням коштовного матеріалу, заперечення із синтезом, забезпечує поєднання прихильності до*

власного досвіду з урахуванням досягнень світової цивілізації, особливо в сфері регулювання економічних відносин. При цьому в порівнянні з політичними системами і державами право демонструє більш високий ступінь стабільності й спадкоємності... У плані цієї статті потрібно сказати: якби римське право не було кодифіковане у Візантії в VI ст. за вказівкою Юстиніана, то навряд чи його удостоювали б особливою увагою через багато сторіч⁸.

Інше питання, що виникає у процесі розробки концепції ЕКЗ, полягає у назві даного документа: «один з основних контраргументів численних опонентів ідеї ЕКЗ пов'язаний із тим, що конституція традиційно співвідноситься з окремою державою (як її основний закон), а тут йдеться відразу про всю планету»⁹. На нашу думку, питання про назву цього кодифікаційного міжнародного акта на даний час не має істотного значення – ЕКЗ, Кодекс чи Конвенція ООН про безпеку навколишнього середовища¹⁰. Цінність полягає в самій ідеї кодифікувати та систематизувати міжнародне екологічне законодавство, надати йому імперативного характеру. Досліджуючи дане питання, слід також згадати про існування наукової ідеї розробити та прийняти на міжнародному рівні Єдину Ноосферну (Духовно-Екологічну) Конституцію Людства: «Розробники Конституції розглядають цей документ як розширення основних положень Хартії Землі, що стосуються екології свідомості, культури управління інформацією. Конституція визначає нові та доопрацьовує існуючі міжнародні права та свободи Людини в частині її духовної та біологічної складових»¹¹. Дана концепція, на наш погляд, має загальний характер і за своїм змістом є радше філософською ідеєю, аніж реальним проектом юридичного документа міжнародного значення.

ЕКЗ має великий потенціал для того, щоб стати ефективним інструментом глобалізації в екологічній сфері. При цьому слід відзначити, що ми є очевидцями та учасниками цікавого процесу перетворення наукової концепції у реальне життя. Зокрема, досить згадати більш ніж 10-річну історію розробки та прийняття Конвенції ООН з морського права 1982 р., яка фактично забезпечила участь всього людства у розв'язанні проблеми освоєння Світового океану, як однієї з глобальних проблем сучасності. Згодом вона отримала назву «Хартія морів» та, як зауважив А. Мовчан, ця Конвенція «стала історичним за своїм значенням етапом кодифікації та прогресивного розвитку міжнародного морського права і стала позитивним зразком успішного політико-правового розв'язання проблем сучасності, які мають актуальний і планетарний характер»¹². Метою глобалізації в екологічній сфері є сприяння успішному розвитку екологічно безпечної економіки з дотриманням при цьому стратегічно і життєво важливих інтересів людства. Таким чином, маємо надію, що розробка і прийняття ЕКЗ матимуть позитивний вплив на якість життя окремої людини і світового співтовариства в цілому.

1. <http://uk.wikipedia.org/wiki> 2. 16 травня 2008 р. Україна стала 152-м членом СОТ, ратифікувавши Протокол про вступ України до Світової організації (Женева, 5 лютого 2008 р.) Законом України від 10 квітня 2008 р. № 250-VI // Голос України. – 2008. – 19 квітня. – № 76. 3. *Шемшученко Ю. С.* Теоретичні проблеми гармонізації законодав-

ства України з європейським правом // *Шемшученко Ю.С.* Вибране. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. – С. 100. **4.** *Дж. Стиглиц.* В тени глобалізації: <http://rusref.nm.ru/indexpub216.htm> **5.** *Кельман М.* Диференціація й інтеграція у розвитку юриспруденції як взаємодіючі тенденції // *Право України.* –2008. –№ 8. – С. 48. **6.** Там само. – С. 51. **7.** *Малишева Н.Р.* Міжнародно-правове регулювання охорони та використання природних ресурсів і об'єктів навколишнього середовища // *Екологічне право України: Академ. курс: Підруч. / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка.* – К.: ТОВ «Видавництво Юридична думка, 2005. – С. 763. **8.** *Мамутов В.* Повніше використовувати техніко-юридичні засоби вдосконалення законодавства // *Право України.* –2008. – № 2. – С. 6. **9.** *Туниця Ю., Семенюк Е., Туниця Т.* Діалектика глобалізації в контексті екологічного імперативу // *Вісник НАН України.* – 2008. – № 2. – С. 21. **10.** Докладніше див.: *Шемшученко Ю. С.* Екологічна Конституція Землі: від ідеї до практичного втілення // *Вісник НАН України.* – 2007. – № 9. – С. 4. **11.** *Гордина Л. С.* Единая Ноосферная (Духовно-Экологическая) Конституция Человечества – этический кодекс третьего тысячелетия // http://www.ihst.ru/~biosphere/Mag_3/gordina.htm **12.** *Мовчан А. П.* Международное морское право (основные положения): Учеб. пособие. – М.: ИГП РАН, 1997. –С. 15.